

ХУДОЖНІЙ ДОСВІД ХХ–ХХІ СТОЛІТТЯ

УДК 821.161.2-1/9

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЖАНРУ «РОМАН-МІФ» У ТВОРЧОСТІ В. ЄШКІЛЕВА

Оксана Гольник, канд. філол. наук, доц., докторант
Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка
oksana_kuhar@ukr.net

Стаття присвячена проблемі функціонування міфу у структурі сучасного інтелектуального роману. Матеріалом дослідження стала велика проза В. Єшкілева, яка є результатом втілення ідеї «деміургійного тексту» — персонального світу митця, який конструює іншу духовну реальність, відроджуючи первісний (езотеричний) зміст міфологічних мотивів і образів. Концептуальним ядром творів В. Єшкілева є метаісторична доктрина. Її змістову парадигму складає переосмислений письменником гностичний міф про Софію (сюжет вигнання з Плероми, ритуал Шлюбного Чертогу, міфологема Андрогіна). Втілений він завдяки специфічним нарративним формам: візіям, сновидінням, екстатичним станам. Індикатором міфологічного є й символічність авторської «внутрішньої енциклопедії» — сюжетно-образної матриці.

Ключові слова: міф, езотеричність, деміургійність, Софія, Плерома, Логос, Андрогін, Его, самість, метаісторія.

Літературознавчий дискурс нараховує десятки концептуальних праць, присвячених «роману-міфу» (Т. Бовсунівська, Т. Іванова, Є. Мелетинський, В. Нарівська, А. Нямцу, М. Сухотін, О. Турган, Л. Ярошенко та ін.) та близько сотні студій, у яких конкретизуються окремі аспекти цього жанрового феномену. Критеріями його визначення вважають наявність цілісного міфологічного сюжету, міфологічних алюзій і ремінісценцій (міфопоетикальний аспект сюжетно-образного матеріалу), експлуатацію міфологічних архетипів (Є. Мелетинський). З іншого боку, маркер використання та відтворення міфу у романній структурі не є гранично визначальним для цього жанру. Від початку ХХ століття література демонструє тенденцію осягнення дійсності як міфу (Р. Барт). Міф визначає новий тип мислення, властивого духовній атмосфері століття. Він стає тотожним свідомості, а в естетичному вимірі переростає свою поетикальну функцію і набуває ознак онтології.

Роман-міф — це різновид інтелектуальної прози, філософського роману. Адекватність його «прочитання» і розуміння вимагає від реципієнта певних зусиль. XXI століття — час масової літератури, яка диктує певні модифікації описуваного жанру. Йдеться не про пониження інтелектуальної планки, а про форми вираження міфологічного змісту у структурі інтелектуального роману. У цьому аспекті цікавою для аналізу видається проза В. Єшкілева, котрий належить до когорти тих письменників, які «розігрують» канон інтелектуальної провокації, модернізують філософський роман. Його доробок (11 романів) був предметом критичних оглядів І. Бондаря-Терещенка, О. Гуцуляка, В. Качкан та ін., системних наукових досліджень Р. Харчук, В. Русової, З. Шевчук та ін., проте позиції дослідників щодо жанрової природи його текстів розходилися, а вивчення міфологічного дискурсу в них не зреалізоване взагалі. Сумніву не виникає в тому, що йдеться про постмодерний варіант романної форми. Як зауважує Н. Бернадська, для постмодерного дискурсу загалом, а українського зокрема властиве ототожнення понять «текст» і «жанр», а часто й підміна одного іншим, що зумовлено внутрішньою логікою і філософією постмодернізму, націленого на руйнування будь-яких ієрархій, тому поняття «жанр» як «сукупність певних констант, характеристик» [1, с. 213, 216] потрапляє під дію деконструкції. Формальна сторона жанру стає полем експерименту: відбувається авторська гра із синтезом різних жанроутворень, гібридизація форми тощо. Тому у випадку з творами В. Єшкілева може йтися хіба що про уточнення жанрового різновиду. Тому метою пропонованої праці є дослідження специфіки функціонування міфологічного дискурсу у структурі текстів В. Єшкілева, яка впливає на їх жанрову своєрідність.

Сюжетно-подієвий чинник жанровизначення творів митця обумовлює віднесення текстів до криптоісторії, адже в основу сюжету покладена загадка, пов'язана із артефактом, що детермінує детективну інтригу, авантюрно-пригодницький сюжет. Проте складність творів В. Єшкілева зумовлена їхньою двоплановістю: очевидним і тим, що вимагає розкодування (інтелектуальної напруги). Інакше кажучи, екзотеричним й езотеричним рівнями творів митця. Така «несподівана» термінологія для визначення естетичної своєрідності художнього тексту використана нами не випадково. Вона продиктована особливостями мислення і світосприймання автора, які ми визначаємо як езотеризм. С. Пахомов визначає цей феномен як «комплекс специ-

фічних інтерпретацій реальності, що претендують на таємний характер і підтверджуються особливими психодуховними практиками» [9, с. 11]. В. Єшкілев неодноразово в інтерв'ю наголошував на своєму зацікавленні езотеричними практиками та гностичними вченнями, характеризував себе як посвяченого мага, екзегета [8]. Можна по-різному інтерпретувати таку самоідентифікацію: і як своєрідний піар (чого не виключаємо, бо автор зорієнтований на масового читача), і як світоглядний модус митця, що зумовлює його естетичні переконання та визначає художню природу текстів. Візьмемо до уваги факт ідеологічного лідерства В. Єшкілева серед когорти митців «станіславського феномену», результатом чого стало видання часопису з культурології, мистецтва, філософії «Плерома» (у гностицизмі — «повнота буття»), розробка нової естетичної концепції розвитку української літератури постпостмодерної доби у студії «Повернення деміургів». У цій студії не тільки термінологія (Деміург у гностицизмі — Творець), а й сам спосіб думання, міркувальність, ціннісна парадигма пронизані духом гностицизму. Оскільки праця потребує окремого розгляду, зупинімося на деяких нюсах, які дозволять зрозуміти естетичні пріоритети В. Єшкілева. Насамперед автор констатує «зубожіння» модерних нарративних практик (sic!) неоміфологічного гатунку а-la Джойс через відсутність у них деміургійного начала. Зауважимо, що в дискурсивному полі автора «деміургійність» мислиться як процес духовного конструювання (міфотворчості), зорієнтованого на вдосконалення людини, осягнення людиною «повноти буття» завдяки духовній праці. Тож «координатні схеми, населені символами», на думку автора, мають поступитися індивідуально-авторським художнім системам, які конструюють «іншу» (духовну) реальність: «Деміургійна практика пропонує метаісторичне «вічне повернення» до творення «якісно нового» поза гуманістичною рефлексією та саморефлексією тут-буття, через творення персональних світів (текстових, позатекстових), байдужих до згасання наявного, лінійно-історичного буття» [4]. Література майбутнього — це текст, інспірований і детермінований не людським (профанним) поглядом на світ (йдеться про певну культурну модель сприймання), а надлюдським (духовним, надсвідомим) розумінням. Таким чином, художній твір — це метаісторичне осяння буття, його законів і принципів, індивідуально-авторська міфосистема, яку описує «внутрішня енциклопедія». Ці концептуальні виклади стосуються насамперед творчої самореалізації В. Єшкілева. Тож,

повертаючись до предмету розмови, дамо пояснення нашому твердженню про два інтерпретаційні виміри творів митця і роль міфологічного у творенні дискурсивного поля його романістики.

Екзотеричний рівень творів В. Єшкілева — це та «видима», цікава для масового читача конспірологічна модель буття, яку розгортає на сюжетно-подієвому рівні митець. Зазвичай, інтрига В. Єшкілева обертається навколо збереження певного артефакта, що має магічну дію. За ним полюють таємні ордени — представники окультних сил, котрі здійснюють безпосередній вплив на політичні події, історичний розвиток народів тощо. Письменник досить добре вловив інтелектуальний «мейнстрим» сучасного споживацького суспільства, втомленого одноманітністю і профанністю буття, сповненого тугою за «дивом». З іншого боку, такий інтерес визначений і переживанням апокаліптичності буття та абсурдності свого існування, втратою своєї культурної ідентичності (особливо для пострадянського простору). У цьому випадку світ езотеричного стає для людини духовним порятунком і джерелом формування нової системи поглядів на світ. Зауважимо, іноді досить поверховим. Конспірологія — це «новий тип мислення, що прийшов на зміну релігійній свідомості, з використання сайєнтологічного дискурса та мови міфу» [10]. Окрім того, як зазначає О. Цветков, це «впливова форма існування міфології у наш час», вона претендує на елітарний статус знань (для посвячених, обраних) [10]. Зауважимо, що, застосовуючи принципи психоаналітичної концепції К. Г. Юнга, можна з впевненістю сказати, що конспірологія, спровокована і підживлена людським страхом, детермінована архетипом Тіні. Усвідомлення цього психологічного аспекту буття сучасної людини стає визначальним для розгортання у прозі В. Єшкілева авторської міфологічної системи, детермінованої гностичним дискурсом. У його художньому світі архетип Тіні втілено в образах сил, котрі стають на перешкоді досягненню людиною/народом своєї соборності, заважають їхньому духовному розкриттю (окультисти в романі «Втеча майстра Пінзеля», політики («Побачити Алькор»), архонти («Шлях Богомола», «Імператор повені») і т. д.). Вони прагнуть викоринити/примітивізувати т. зв. «примордиальну традицію» (Р. Генон), яка, за В. Єшкілевим, притаманна духові народу, зберігається і плакається його жерцями. У романі «Пафос» автор пояснює цю колізію таким чином: «...Мова йде про «натуральну людину», — каже Чарнота. — Про людину ландшафтну, людину горизонтальну. Ландшафтник завжди

мріє про особливий та особистий зв'язок з Космосом, із сакральним, містичним, поганським Космосом прашурів; тільки він, цей зв'язок, спроможний дати натуральній людині відчуття повноти і завершеності. Відчуття, як я це визначаю, особистої соборності. Але, насправді, ладшафтній горизотальній людині той зв'язок — недосяжний... Зась! Бо на заваді тій особистій соборності завше стоїть бажання щось вкрасти, втекти на хутір, завжди стоїть якась *битовуха*. Тільки сталева воля великих обраних харизматів і великих митців спроможна повести натуральних людей до великої мети, до такої мети, котра є вищою за їхню жлобську справедливість, відірвати від гною і ґрунту, кинути на терен історії. На штурм неба! На смерть і перемогу» [7, с. 129–130].

Зважаючи на це, ідеологічний дискурс прози В. Єшкілева зорієнтовується на відкриття всесвітньої драми духу людини, долучення до таємниці сакрального, окреслення духовного шляху людства. Ці аспекти реалізуються в езотеричній складовій наративу. Йдеться про метаісторичну концепцію буття, котру на сторінках своїх творів розгортає В. Єшкілев. В її основі лежить переосмислення гностичного міфу про Софію. На цьому варто зупинитися більш детально з кількох причин. Насамперед зауважимо, що в гностицизмі є декілька міфосюжетів, пов'язаних з архетипом Жіночої Мудрості. Ця множинність породжена глибиною «інтелектуального» (в значенні — духовного, за Р. Геноном) осягнення цього феномену різними гностиками. За спостереженнями С. Хеллера, оптимальною формою повідомлення про трансцендентне, пізнання якого відбулося у момент містичного прозріння, є міф, який відзначається високим рівнем символізації та метафоризації. Отож, йдеться про кілька варіантів гностичних міфоісторій про Софію, пов'язаних між собою. По-перше, це історія виходу Софії з Плероми, найбільш відомою трансформацією якої є біблійна історія падіння або вигнання людини з раю. Це історія вигнання божественної жіночності (архетип Жіночої Мудрості, архетип Матері) із величної Плероми (Повноти): найбільш прекрасна із істот Повноти була введена в оману світлом, яке відбивалося від безодні, сприйняла його за світло первісного Батька і перейшла Межу — поринула у оманливу глибину. З цього моменту відбулося розділення у природі Софії: її вища, головна сутність стає просвітленою і містично повертається до Повноти, а нижча — залишається відчуженою [12, с. 18]. По-друге, міфосюжет ритуального таїнства Сизигій або Чертогу Шлюбу (історія священного шлюбу Логоса та Софії як єднання в

Плеромі), варіантом якого є мотив аліхімічної Софії або сюжет про Андрогіна.

Ми актуалізували саме ці міфологічні мотиви, оскільки вони стали основою езотеричної системи В. Єшкілева. І тут постає питання про характер естетичного освоєння цього міфологічного матеріалу. Що це: реміфологізація чи реалізація міфу на рівні оповідної структури творів? На наш погляд, маємо справу із симбіозом цих форм «життя» міфу у «тілі» сучасного інтелектуального роману. Будь-яка езотерична система є виявом міфологічної свідомості її автора, адже являє собою алегорично-метафоричне осягнення онтологічних сутностей, які складаються у певну картину світу. Її основу становлять трансформовані індивідуальною свідомістю космогонічні та апокаліптичні архетипи. У випадку із В. Єшкілевым реміфологізація становить зміст його теорії, а форми її втілення наслідують практику міфологічного наративу.

У його текстах стикаємося із метаісторичною концепцією буття людства, в основу якої покладено гностичний сюжет про вихід Софії з Плеромі та активність її нижчої сутності (Его). «Мова» «повідомлення» цієї доктрини («внутрішня енциклопедія») — це розлога інтертекстуальна матриця, в якій задіяні різні культурні коди: східної (індійської (ведичної), тибетської, тюркської) традиції, західної (історія масонства), національної міфології, Біблії, гностичних учень і різноманітних езотеричних систем. Наскрізним образом романів «Адепт», «Імператор повені», «Богиня і Консультант», «Побачити Алькор», «Усі кути трикутника», «Шлях Богомола» є образ Карни (Карми, Викрадачки Немовлят — Ліліт). Вона стає символічним втіленням нижчої (демонічної) сутності Софії. Проте лише у двох текстах — «Богиня і Консультант» та «Шлях Богомола» — послідовно викладено її міфоісторію. У романі «Богиня і Консультант», застосовуючи наративну форму візії, містичного видіння, сну, В. Єшкілев трансформує космогонічний мотив (Є. Мелетинський) історії буття людства: внаслідок космічної катастрофи, влаштованої Расою Повзучих Отців (архетип Деміурга у гностичному варіанті), на Землю приходить нижча сутність Великої Богині (архетип Матері), котра через свої фізичні втілення (жриць) не лише дає життя людському роду, але й визначає його закони і правила, впливає на історичні процеси та розвиток людства (йдеться, звичайно, про матеріальний аспект буття). Зауважимо, що гностичне пізнання зорієнтоване не на зовнішній

світ, а на внутрішній аспект буття. Тому, коли йдеться про міфообрази та міфосюжети гностиків, варто звернутися до психоаналітичної концепції К. Г. Юнга, котра резонує із гностичною когнітивністю. С. Хеллер, використовуючи цей підхід, зазначав: «Ці твердження (отця Іполіта, про те, що Софія є духом душі Деміурга. — *О. Г.*) передбачають, що ця міфологія (гностична. — *О. Г.*) може бути застосована і щодо людської психіки. Нижча, психічна природа, з її еґо-свідомістю, безсумнівно, є ментальним «творцем», що накладає свій відбиток на життя і реальність. Ми організуємо свій власний космос (або створюємо нашу власну реальність), й у той же час накладаємо на нього свої особисті дефекти. Розділення буття Софії на нижче і вище знаходить тут своє відтворення: людське буття нижчого «я» (психологічне еґо) виявляється як деміург, тоді як вище «я» (духовна сутність) виступає як Софія» [12, с. 19]. При екстраполяції цієї понятійної матриці на метаісторичну концепцію В. Єшкілева, розкривається її гностичний підтекст. Так, письменник відтворює процес розвитку людської цивілізації як духовну деградацію, панування Еґо. Час, світ, історія, минуле і теперішнє — це втілення «темного» (диявольського) несвідомого людського Еґо, котре спричиняє війни, катастрофи, а в національному бутті — стоїть на перешкоді духовному відродженню нації, реконструкції національної «примордиальної традиції», котра має забезпечити свободу та індивідуальний розвиток і захист українству. У романі «Шлях Богомола» В. Єшкілев розгортає картину історичного буття цього нижчого «я» людини, уособленого в образі Карни — агресивної, жорстокої, войовничої і мстивої богині. Історія її втілень (діва Орай мудра, Дана милосердна, Тара-войовниця) — це історія спадання людського духу у прірву темного «Еґо» [6, с. 89–93]. Автор актуалізує різні міфосистеми, наводячи низку імен Богині як нижчого прояву Софії, які символізують її профанізоване втілення — богиню родючості (Анахит, Іштар, Бешер та Артеміда [6, с. 96]). Таким чином, письменник не лише розкриває езотеричний підтекст історичного буття людства, детермінованого еманациями його духовного «я», символічно втіленого в образі Карни, але й відкриває прихований (первинний) зміст міфології. З міфосюжетом про вихід Софії з Плероми пов'язаний мотив Шлюбного Чертогу. У романі «Богиня і консультант» езотеричний дискурс представлений концепцією вічного першоначала історії, що зумовлює її циклічність і складає приховану сутність її процесів. У ній дві дійові особи — Жриця культу

Бау і Ящір (первісна розумна істота) — земне втілення Праматері і Логоса. Природні катаклізми призводять до переходу у метафізичну форму буття Логоса-Ящера та приходу у світ стихійної, некерованої сили жіночого начала, яке визначає буття у добу калі-юги. Завдяки масонським ритуалам Ящір перманентно проявляється у фізичному вимірі в іпостасі Майстра Зброї, котрий переслідує наступні втілення Праматері, аби, убивши Богиню, зупинити історичний хаос. Проте якщо в профанному світі вони ворогують, прагнуть знищити одне одного, то в трансцендентному — шукають можливості єднання. Створюючи образ Ящера, В. Єшкілев відсилає читача до т. зв. «масонського тексту» культури (змій — символ масонів; у гностицизмі — мудрість). Вважається, що це відокремлено втілена частина Софії, котру вона прагне повернути в свою еманацию. Звернення до концептів психоаналітичної теорії К. Г. Юнга у цьому сюжеті відкриває для нас особливе розкриття людиною/народом своєї самості або процес індивідуації, що є внаслідком злиття розумно-емоційного комплексу (душі) із трансцендентністю (духом). У контексті метаісторичних міркувань В. Єшкілева у цьому випадку йдеться про духовний розвиток України, яка через долучення до Західної Традиції (масонство) зможе сформувати свою національну та державницьку ідею — досягти стану соборності душі народу. Цю ідею (переходу Карни/Крома в Навну/Софію) письменник реалізує через візії Г. Сковороди у романі («Усі кути трикутника»), використовуючи при цьому міфомотив Андрогіна та алхімічної Софії [5, с. 25–26].

Таким чином, проведений аналіз романів В. Єшкілева дозволяє побачити нові підходи до освоєння міфологічного матеріалу та використання принципів міфологізування в сучасному інтелектуальному романі. Концептуальним ядром творів письменника є метаісторична концепція буття людства, в основу якої покладено реміфологізацію гностичних мотивів. Їх трансформація в авторській міфосистемі дозволяє оцінити історію людства як процес духовної деградації, як прояв Его людини, внаслідок чого відбувся занепад цивілізації. Реалізація цієї езотеричної концепції детермінує специфічний наратив (візійність, оніричність, містичність), переповідання міфів і легенд, що є індикатором міфологізму мислення митця. Це ж виявляється і в особливостях реалізації повідомлення: символічність образів, метафоричність та алегоричність оповіді, інтертекстуальність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бернадська Н. Український роман: теоретичні проблеми і жанрова еволюція. — К., 2004. — 368 с.
2. Генон Р. Кризис современного мира / Рене Генон. — М. : Эксмо, 2008. — 784 с. — (Серия: Антология мысли).
3. Єшкілев В. Богиня і консультант. — Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2009. — 320 с.
4. Єшкілев В. Повернення деміургів [Електронний ресурс] / Володимир Єшкілев // Плерома. Глосарій. — Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/pleroma/gk-tya.htm>
5. Єшкілев В. Усі кути трикутника / Володимир Єшкілев. — К. : ВЦ «Академія», 2012. — 248 с. — (Серія «Автографи часу»).
6. Єшкілев В. Шлях Богомола [Електронний ресурс] / Володимир Єшкілев. — Режим доступу: <http://coollib.com/b/314389/read>
7. Єшкілев В. Пафос / Володимир Єшкілев. — Львів : Кальварія, 2002. — 208 с.
8. Єшкілев В. «Я не став магом, але вмію передбачати...» [Електронний ресурс] / В. Єшкілев. — Режим доступу: www.gk-press.if.ua/node/5981
9. Пахомов С. В. К вопросу о демаркации понятия «эзотеризм» / С. В. Пахомов // Мистико-эзотерические движения в теории и практике. История. Психология. Философия. — СПб. : Издательство Санкт-Петербургского университета, 2007. — С. 7–14.
10. Цветков А. Бес конспирологии [Електронний ресурс] / Алексей Цветков. — Режим доступу: http://komsomol-pl.ru/knowledge/demon_of_conspiracism.html
11. Элиаде М. Ностальгия по истокам / Мирча Элиаде. — М. : Институт общегуманитарных исследований, 2006. — 216 с.
12. Хеллер С. Гностицизм / Стефан Хеллер. — М. : Касталия, 2011. — 126 с.

**ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАНРА «РОМАН-МИФ»
В ТВОРЧЕСТВЕ В. ЕШКИЛЕВА**

Оксана Гольник, канд. филол. наук, доц., докторант

*Кировоградский государственный педагогический университет
имени Владимира Винниченко*

Статья посвящена проблеме функционирования мифа в структуре современного интеллектуального романа. Материалом исследования стала проза В. Ешкілева, которая является результатом воплощения идеи «демуургийного текста» — персонального мира художника, который конструирует другую духовную реальность, возрождая первоначальное (эзотерическое) содержание мифологических мотивов и образов. Концептуальным ядром произведений В. Ешкілева является метаисторическая доктрина. Ее содержание составляет переосмысленный писателем гностический миф о Софии (сюжет изгнания из Плеромы, ритуал

брачного Чертога, мифологема Андрогин). Воплощен он благодаря специфическим нарративним формам: виденням, сновиденням, екстатическим состоянням. Індикатором мифологічного являється символічність авторської «внутірньої енциклопедії» — сюжетно-образної матриці.

Ключові слова: миф, езотеричність, деміургійність, Софія, Плерома, Логос, Андрогин, Его, самість, метаісторія.

TRANSFORMATION OF THE GENRE «NOVEL-MYTH» IN V. JESHKILEV'S CREATIVE WORK

Oksana Golnik, Ph.D., Assoc., Ph.D

Kirovograd State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnichenko

The article is devoted to problem of functioning of the myth in the structure of the intellectual novel. The material of the study is the prose of V. Jeshkiljev which embodies the theory of «text of Demiurg». This is the personal world of the artist which constructs another spiritual reality, reviving the initial (esoteric) content of mythological motifs and images. The ideological discourse prose V. Jeshkiljev focused on the world of drama of the spirit, introduction to the mystery of the sacred, to the definition of the spiritual path of humanity. These aspects are implemented in the historical part of the narrative — a metahistorical concept of being human, which is the conceptual core of the writer's works. Its paradigm of reinterpreted by Gnostic myth of Sophia (the story of exile from Pleroma, the ritual of the bridal chamber, androgynous). «Language,» «posts» of this doctrine («internal Encyclopedia») is a vast intertextual matrix, which involves different cultural codes: the eastern (Indian (Vedic), Tibetan, Turkish) traditions, Western (History of Freemasonry), national mythology, the Bible, Gnostic teachings and the various esoteric systems. Extrapolating the conceptual Jung's matrix theory on V. Jeshkiljev's metahistorical concept may disclose its Gnostic undertones: the writer reproduces the process of development of human civilization as a spiritual degradation, domination him. Time, peace, history, past and present is the embodiment of «dark» (the devil) unconscious human ego that causes wars, disasters, and national existence — prevents the spiritual revival of the nation, national reconstruction «primordial tradition» R. Genon), which designed to ensure freedom and individual development, protection of Ukrainians.

Key words: *myth, the esoteric, demiurhiynist, Sofia, Pleroma, Logos, androgynous, ego, self, metahistory.*

REFERENCES

1. Bernadsjka, N. (2004), *Ukrajinsjkyj roman: teoretychni problemy i zhanrova evoljucija*, Kiev [in Ukrainian].
2. Genon, R. (2008), *Krizis sovremennogo mira*, Translated by V. T. Lubymova, Moscow, Jeksmo [in Russian].
3. Jeshkiljev, V. (2009), *Boghynja i konsuljtant*, Kharkiv, Vydavnyctvo «Klub simejnogho dozvillja» [in Ukrainian].

4. Jeshkiljev, V. (2015), Povernennja demiurghiv, Pleroma. Ghlosarij: www.ji.lviv.ua/ji-library/pleroma/gk-tya.htm (01.12.2015) [in Ukrainian].
5. Jeshkiljev, V. (2012), Usi kuty trykutnyka, Kiev, Akademija [in Ukrainian].
6. Jeshkiljev, V. (2015), Shljakh Boghomola: <http://coollib.com/b/314389/read> (01.12.2015) [in Ukrainian].
7. Jeshkiljev, V. (2002), Pafos, Ljviv, Kaljvarija [in Ukrainian].
8. Jeshkiljev, V. (2015), «Ja ne stav maghom, ale vmiju peredbachaty...» : www.gk-press.if.ua/node/5981 (01.12.2015) [in Ukrainian].
9. Pahomov, S. (2007), K voprosu o demarkacii ponjatija «jezoterizm», Mistiko-jezotericheskie dvizhenija v teorii i praktike. Istorija. Psihologija. Filosofija, SPb: Izdatel'stvo Sankt-Peterburgskogo universiteta, pp. 7–14 [in Russian].
10. Cvetkov, A. (2015), Bes konspirologii : http://komsomol-pl.ru/knowledge/demon_of_conspiracism.html (01.12.2015) [in Russian].
11. Jeliade, M. (2006), Nostal'gija po istokam Translatedby V. P. Bolshakov, Moscow, Institut obshhegumanitarnyh issledovanij [in Russian].
12. Heller, S. (2011), Gnosticizm, Moscow, Kastalija [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 1 жовтня 2015 р.